

POLSKY PSANÁ MONOGRAFIE O KOMENSKÉM: POLSKO-NĚMECKÝ POHLED A PROBLÉMY

Ivo Pospíšil

Ústav slavistiky FF MU

RICHTER, MANFRED: *Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności*. Literatura Sedlcensia, Colloquia, tom XIX. Instytut Neofilologii a Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach: Wydawnictwo IKR[i]BL 2016. 286 s. ISSN 2081-3295

J. A. Komenský se v posledních dvou desetiletích stal centrem pozornosti komplexního výzkumu: dříve se jím zabývali kromě filologů spíše pedagogové a teologové, nyní se stal objektem zkoumání filozofů, kulturologů, kulturních antropologů, sociologů, religionistů; ukázalo se, že je to předmět hodný vskutku holistického zkoumání, neboť tento českobratrský biskup v sobě koncentroval všechny znaky univerzalistického středověku i nové pokusy překonat roztržičnost pohledu na člověka a svět v důsledku nových objevů a přístupů renesance, humanismu a baroka. Německo a Polsko se staly novými badatelskými středisky komeniologie, zatlačivše do pozadí česká bádání, což nebylo vždy spravedlivé. Zejména v Polsku si připomněli, že Komenský zde prožil dlouhou dobu a pravděpodobně co do kreativity asi nejdůležitější období života. Berlínský pastor, teolog, filozof a pedagog Manfred Richter (nar. 1935), který svou knihu věnoval svému synovi, jenž ho jako milovník polštiny uváděl do hájemství tohoto jazyka, napsal vlastně první polskou zevrubnou biografii Komenského – po řadě dílčích prací a studií o tomto českobratrském autorovi, který byl vskutku titánem svého času a - jak se ukazuje - anticipoval řadu ekumenických počínů – a to nejen na poli náboženském a církevním, ale hlavně filozofickém a všeobecně lidském. Je to tradiční biografie tendující k monografické stavbě, již autor rozdělil do několika oddílů: jeho hlavním vodítkem je život Komenského koncipovaný chronologicky od roku 1592, kdy se narodil, přes školní léta a studium v Německu k Lesznu a mezinárodní proslulosti, k ekumenickému dialogu (Elbląg) a toruňskému Colloquiu Charitativu a postupným působení v letech 1645-1656 v Elblągu, Sárospataku a Leszně, Sedmihradsku až ke katastrofě

Leszna a dožití v Nizozemsku, přičemž se neponechává stranou ani jeho pobyt v Londýně, ve Švédsku a trochu mlhou zahalené setkání s Reném Descartesem. I když autor nepopírá české/moravské a snad i uherské kořeny Komenského (jak Komenský píše v dedikačním přípisu zamýšlené práce Všenáprava vlasti z 31. března, patrně 1670: „Dedikací. Milé matce mé Vlasti, zemi Moravské jeden z věrných synů jejich -----Jan Amos Segeš Nivnický. Po otci nazvaný Komenský -----Navracení k milosti boží a dřevnímu květu i prospěchu.srdečně vinšuje.“¹), většina pozornosti je věnována německo-polské lince jeho života a dál s přesahy, které se týkají Moravy, ale i Nizozemska, Uher, Švédska a Anglie. Je známo, že pod svým latinským jménem Comenius, nejlépe s anglickou výslovností, je tento muž znám jako kosmopolitní, doslova globální filozof nejasného nebo nedůležitého původu: to se Richtrovi nestalo, i když samozřejmě jazyková kompetence mu umožnila studovat spíše prameny jiné; nakolik šel ad fontes v latině lze jen těžko soudit, českým věcem je věnována pozornost značně menší, i když Komenský byl význačný český spisovatel evropské dimenze a barokního rozpětí, byť zjevně nekatolík, dokonce vysoký představitel první nekatolické křesťanské církve na světě. To, co je podstatné, vychází z docenění polských let Komenského a z iniciace a velkého rozvoje polského komeniologického bádání, v němž klíčovou roli hraje mladá univerzita v Siedlcích. O tom je i podkapitola *Komeński niedoceniany przez długie lata w Polsce* (s. 25-26). Současně konstatuje absenci komplexní polské biografie Komenského. Z toho zcela jasně vyplývá, že biografická linie Komenského je tu dominantní a dílo je toliko doprovodným momentem, ilustrací, nikoli jádrem. Tak se také nutno na celou knihu dívat. Správně autor ukazuje na důležitost současné recepce Komenského, ale nelze jej zase vytrhávat z dobového kontextu. Komenského univerzalizmus, jenž je právě dnes objektem obdivu, jeho komplexní, globální vidění člověka a světa, aniž by se něco někomu vnucovalo násilím, nátlakem nebo manipulací, je podstatným dědictvím pro dnešek. V samotném Polsku jsem se setkal s řadou nekomeniologů, kteří se z důvodu poznání širších souvislostí své specializace začeti právě do Komenského, jenž jim nově nasvítíl jejich vlastní problémy. S ekonomem a finančním teoretikem Waławem Szymonikiem jsme o Komenském mnohokrát diskutovali a uviděl jsem, jak je jeho nazírání tohoto českého a evropského velikána hluboké.

Velmi dobře je napsána i kapitola o Komenském v království i markrabství, tedy analýza situace české a moravské na přelomu 16. a 17. století s konstatací, že v českomoravském prostoru žilo 80 procent utrakvistů a luteránů, jen

¹ Viz Jan Amos Komenský: O sobě. Soubor textů shromáždili, české edičně připravili, latinské přeložili a starší překlady zrevidovali Amedeo Molnár a Noemi Rejchrtová, předmluva Amedeo Molnár. Odeon, Praha 1987.

10 procent katolíků a 5-10 procent sympatizantů Jednoty bratrské. Zde přesně nevím, co má autor na mysli: jestli situaci jen v Čechách, tedy v Království českém, nebo v obou částech Zemí Koruny české, ale jak známe polštinu a Poláky, jejichž jazyk Richter užívá, jde patrně o Čechy v úzkém slova smyslu, neboť situace na Moravě byla podstatně odlišná. Nicméně tu – stejně jako v případě Rusů nebo Slováků – narážíme na stále stejný terminologický problém s rozlišováním Čech a Moravy, což autor sice ví – jak by nemohl, když píše o 17. století? – ale oba pojmy používá často promiskue, čímž svůj text znejasňuje. Ještě že nepoužívá dnes oficiálně silově prosazovaný termín *Cechia* nebo *Czechia*, to bychom ze zmateků nevycházeli. Značnou pozornost – a právem – věnuje Richter ve své vědecké biografii Komenského jeho osobním stykům od lidí v Jednotě po profesory v Německu, politické činitele švédské i uherské apod. Kapitola o Labyrintu světa a luthauzu srdce je značně povrchní, což autorovi biografie, nikoli komplexní biografie, a pedagogovi a teologovi – nikoli literárnímu vědci – nelze ovšem příliš vytýkat.

Po tomto úvodním přichází oddíl druhý analyzující Leszno let 1628-1641: to autor popisuje v detailech a kvalitně. Třetí oddíl pojednává o Komenského mezinárodní reputaci (1641-1642), to je však jen její počátek. V řadě mezinárodních uznání na předním místě stojí pozvání do Nového světa, Ameriky, s cílem založení vědeckého kolokvia na Harvardově univerzitě (byla založena 1636). Hned následuje několik světově proslulých jmen: kardinál Armand-Jean du Plessis Richelieu (1585-1642), Cartesius (René Descartes, 1596-1650), Axel Oxenstierna (1583-1654) aj., Komenskému často generačně blízkých. Podstatný význam mi anglický pobyt v tom, že zde Komenský uviděl nejen rozvrácenou politickou situaci, ale i růst něčeho komplexního, co velmi dobře odhadl ve své korespondenci, obsažené v české edici, na niž jsme upozornili výše. V českém překladu cituji partii z dopisu lešenským přátelům o okolnostech, jež mu Anglii poněkud odcizily, a zmenšily tak význam jeho pobytu pro něho samotného: „Žiji zde tedy již jako známý mezi známými, třebaže – nechci Ti to zamlčet, abys měl proč se smát – navštěvuje mne méně lidí, než by mne navštěvovalo, kdyby buď mohli předpokládat, že dovedu mluvit anglicky, nebo kdyby více důvěřovali své latině, anebo konečně kdyby si mne méně vážili. Ale zatímco si představují, že jsem kdovíjak vznešený filozof nebo řečník, a ostýchají se se mnou setkat, tedy pro tento omyl četných, jakož i pro dočasnou nepřítomnost jiných zbývá mi dost času k tomu, abych se častěji scházel s důvěrnými přáteli a pokud se zatím dá, s nimi se radil.“² (Upozorňovat v souvislosti s touto pasáží

² Viz Jan Amos Komenský: O sobě. Soubor textů shromáždili, české edičně připravili, latinské přeložili a starší překlady zrevidovali Amedeo Molnár a Noemi Rejchrtová, předmluva Amedeo Molnár. Odeon, Praha 1987, s. 128.

dopisu na Komenského humor, ironii a sebeironii ani netřeba). Podstatnou pozornost věnuje Richter tzv. Colloquii Charitativu v Toruni (1645) v pátém oddíle knihy, stejně jako Komenského putování v letech 1645-1656 mezi Polskem a Uhrami (oddíl šestý). A nakonec přirozeně Nizozemsko/Holandsko, závěr a Leibnizovo Epicedium In Comenii obitum (s. 227) přeložené zde z latiny do polštiny. A dále už jen německé a anglické resumé a kalendárium života a díla Komenského a bibliografie.

A právě zde nacházím problém spojený s jazykovým nebo snad i jiným omezením, o němž nic nevím. Chybějí tu totiž klíčová díla české komeniologie, i když tu najdeme J. Patočku i J. Pánka a další. Pokud se tu čeština vůbec uvádí, jsou to zbytečné chyby. Pravda, jsou tu české komeniologické publikace v cizích řečech, hlavně německy a anglicky, ale jak chcete poznat českou komeniologii bez českých vydání a studií psaných česky? Možná mají pravdu ti, kteří zastávají názor, že by se hlavní, zvláště kvalifikační vědecké práce neměly psát česky, neboť je nikdo nebude číst a cizí, češtinou nevládnoucí odborníci by nám mohli říci, jak na tom kvalitativně autoři jsou, neboť právě ti, kteří neumějí česky, jsou největšími specialisty, jak jinak. Tedy nejlépe se vzdát – alespoň pro začátek v klíčových spisech – češtiny jako jazyka vědy a pěstovat vědu – jako kdysi Dobrovský nebo ještě Masaryk – německy – nebo v jiných jazycích. To by ovšem, bylo možné aplikovat i na další malé, vědecky „bezvýznamné“ jazyky, jež by se mohly v kvalifikačních pracích jen výjimečně s povolením určitých grémií, tedy o právo psát vědecké práce nejdůležitější by se muselo speciálně žádat – situace snad odpovídající dvacátým letům 19. století. Marně jsem tu hledal barokologa a badatele tak všestranného, jakým byl Josefa Vašica (1884-1968), Antonína Škarku (1906-1972), Amedea Molnára (1893-1990) Milana Kopeckého (1925-2006), jeho dceru Michaelu Hashemi pour Soleiman (roč. 1958) aj. Někteří Komenského editovali (Škarka, Molnár), jiní ho uváděli do souvislostí humanismu a baroka (Kopecký aj.).³ V tomto kontextu je zvlášt-

³ Škarkova edice Dílo Jana Amose Komenského – *Johannis Amos Comenii Opera Omnia*, Academia, Praha 1969, 1971. Molnárova koedice už byla citována, Škarka psal o Komenského duchovní písní a editoval *Labyrint světa a lusthauz srdce a kázání* a editoval je, Milan Kopecký koeditoval *Acta Comeniana*, psal o humanismu, baroku (ve dvou vlnách: na konci 60. let a od 90. let 20. století), o F. Bridelovi i samotném Komenském, mj. Mikuláš Konáč z Hodiškova: *příspěvky k poznání české literatury v období renesance*. UJEP, Brno 1962. *Český humanismus*. Melantrich, Praha 1988. Pokračoval v editaci souborného díla Komenského *Opera Omnia* a napsal monografii *Komenský jako umělec slova*. Masarykova univerzita, Brno 1992, nemluvě o kolektivním svazku další generace: *Slovesné baroko v středoevropském prostoru*. ARSCI, Praha 2010 (Marie Janečková, Jarmila Alexová, Věra Pospíšilová a kol.).

ní to, že zde chybí i známá kniha polského badatele Dariusze Rotta o českých bratřích.⁴

Obohacená biografie Manfreda Richtera je – nehledě na uvedené připomínky – důležitým příspěvkem k poznání života a díla Komenského, hlavně v polském prostředí a pro další badatele přínosná také sumarizací Komenského pobytu v Polsku a německo-polským pohledem na Komenského jako takového. Ukazuje na velkou vlnu zájmu o Komenského nejen v Německu, kde je již tradiční, ale právě v Polsku, kde se vydala – zvláště zásluhou již zmíněné univerzity v Siedlcích – řada studií.⁵

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Ústav slavistiky FF MU
A. Nováka 1, 602 00 Brno
Česká republika
Ivo.Pospisil@phil.muni.cz

⁴ Zařadil jsem ji kdysi ve své souhrnné recenzi do souvislostí ikonosféry: Různé aspekty ikonosféry (Krystyna Kossakowska-Jarosz: *Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia*. Uniwersytet Opolski, Opole 1999. *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze*. Pod redakcją Bożeny Tokarż. „Śląsk“, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Bracia czescy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002). *Slavica Litteraria*, X 6, 2003, s. 187-188.

⁵ Před časem jsem do jednoho také přispěl statí *Chudožestvennosť starinnych tekstov, Komenskij i teorija istorii literatury*. In: Jan Amos Komeňski w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku. Jan Amos Komenský im Kontext der europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhundert. Praca zbiorowa pod redakcją naukową Babary Sitarskiej, Romana Mnicha. Sammelband unter wissenschaftlicher Leitung von Barbara Sitarska und Roman Mnich. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 237-248.